

ինձ մատչելի մը կենանք պէտք չ'է. յայնժամ իմ ձեռքս պիտի փութայ բառնալու երկրիս վրայէն այնպիսի հրէշ մը: Գուցէ ներքի էր իւր առաջին մատուցիւնն, որովհետեւ սիրելոյն կենալը պիտի ազատէր. սակայն այդպիսի վատութիւն մը ի գործ դնել, մահաւընէ խոյս տալու նպատակաւ, երբէք ներքի: Գարձնալ ստոյգ եմ, որ Արտաւազդ այդ պայմանաւ ստանալու կենալը կ'արհամարհէ և կը մերժէ... ապա ընտրելագոյն է իւր մահն... թող մտնեմ:

ԱՐԻԱՐԻՍ

Կը խաբուիմ արդեօք, տէր իշխան, թերեւս սխալ լսեցի. վասն զի եթէ հաւատամ լսածիս, կարծեմ որ դու ալ զՆոպտոյոմէոս կը պաշտպանես, մինչև կը նախադասես որդւոյդ մահը... ինձ չ'է պատշաճ ըսածիդ վրայ զքեզ անդրադարձնել և կամ հայրենասիրութեան դաս տալ Արտաւազդայ. վասն զի քու համարուք աշխարհածածնօթ է. սակայն զԱրտաւազդ զոհել, որպէս զի թշնամիդ պաշտպանես... այդ անհաւատելի էր: Ի՞նչ պիտի ըսէ այսօր Հայաստան և Կապադովկիայ քու դաշնակիցը... իսկ սա ձեռքդ զոր մինչև հիմայ հայրենեացդ թշնամիքը հալածելու և պատժելու գործածեցիր, սա ձեռքդ որ այսօր ազատութեան դրօշակը բարձրացուց, հիմայ զերենք իւր պաշտպանութեան տակ պիտի առնու: Մտածէ՛ որ Նոպտոյոմէոսի կեանքի վնասակար է Հայաստանի, և թէ քեզի զէմ յազնցրելու մասնաւոր ոխ մ'ունի. նաև յիշէ՛ զի եթէ Արտաւազդ այսօր մեռնի, իրեն զաւաճան և մատնիչ պիտի սեպուի, իսկ իւր արիւնքն ժայթքած կաթիլներն, մինչև քու հազատող պնդող դափնիները պիտի արտանեն: Կը հաւանի՞ս որ այն յաղթական կամարին վրայ, զոր հայրենիք քու յիշատակիդ համար պիտի կանգնեն, մեծագործութեանցդ հետ և այդ տկարութիւնդ դրոշմուի, անեղծանելի՛ յիշատակ ապագայ դարուց: Նա զի և այդ գործովդ կ'ըլլաս նախ հայրենատեաց և միանգամայն հայր անգութ: Կը կրկնեմ քեզ, տէր իշխան, ազատէ՛ որդւոյդ կենալը մասնելով ապարիւն սա Մակեդոնացին, որ երկէջ դիշեր ընդհանուր կոտորածէն ապրեցաւ... չ'ես պատասխաներ:

ԱՐՊՈՒԱՐԻ

Ահ, ինչէր կը յիշեցնես...

ԱՐԻԱՐԻՍ

Որոշէ՛ միտքդ, տէր իշխան, ծերակոյտն անհամբեր քու պատասխանիդ կ'սպասէ. այդ պատասխան կամ որդւոյդ փրկութիւն և կամ իւր դատապարտութեան վճիռը պիտի տայ:

ԱՐՊՈՒԱՐԻ

Գնա՛ ըսէ ծերակոյտին, թէ Արտաւազդ մեռնելու պատրաստ է:

(Շարունակելի)

ՍԵՊՈՒՆ ՄԻՆԱՍՅԱՆ

ԺԱՄԱՆԱԿԱԳՐՈՒԹԻՒՆ ԸՍՏ 4. Ե.

(Շար. տես 1920 թգմ. էջ 111)

ՎԼԻԿԱԿ ԲՈՍՈՒՆՈՒ

Արդ Բոսուհու իսրայէլացւոց Եգիպտոսէ ելլելն կը ղնէ 1491ին և Սողոմոնի գահը բարձրանալը 1015ին, որուն թագաւորութեան չորրորդ տարին տաճարի շինութիւնը կը սկսի, զոր կը ղնէ 1011ին (Իբօք այս թիւս հինգերորդ տարին կ'ըլլայ: Արդ խնդիր է չորրորդ տարի ըսելով լրացնալ տարի հասկընալու է՝ թէ երեք տարի լրացնալ, և ըստ այս հաշուոյ Եգիպտոսէ ելլելէն մինչև տաճարի շինութիւնը 480 տարի կ'ըլլայ, այսպէս յայտնի կը տեսնուի՝ թէ Եբրայական ժամանակագրութեան կը հետեի: Բայց տեսանք մենք թէ Եբրայական ժամանակագրութիւնը կը սկսի Մովսիսի 40որդ տարիէն, ուրեմն եթէ Բոսուհու ղնէ Մովսիսի ծննդեան մինչև ելլից թուականը 40տարի, ըսել է թէ ինքն բոլորովին համաձայն կ'ընթանայ Եբրայական ժամանակագրութեան:

Բոսուհու Մովսիսի ծնունդը դրած է 1572ին և Ելքը 1491ին արդ տարբերութիւնն երկու թուոց է 80 տարի. ուրեմն Բոսուհու Մովսիսի ծննդեան ժամանակագրութեան մէջ երկուսնայնից կը հետեի. վասնզի ինչպէս վերի յօդուածին մէջ յիշատակեցի, ասոնք են որ կը սկսին ազատութեան շրջանը Մովսիսի ութսուներորդ տարիէն: Արդ որովհետև Բոսուհու ուզեր է երկու սորազան ժամանակագրներն ևս զոհացնել՝ ինկեր է ծուղակի մը մէջ յայտնապէս: Վասն զի եթէ Մովսիսի ութսուներորդ տարին ուզէր ղնել, ինչպէս դրած է, պէտք էր այն ասան 440 տարի ղնել Ելքէն մինչև տաճարի շինութիւնը. իսկ եթէ ուզէր 480 տարին ընդունել, այն ասան Ելքէն յեգիպտոսէ պէտք էր ղնել 40 տարի աւելի առաջ 1531ին որ ճիշդ Մովսիսի 40ներորդ տարւոյն կը համապատասխանէ: Այս չափ Բոսուհուի համար:

վրիպակը «Արուեստ ճշգիւլ զթուականս»ի

Բայց Բոսուետի վրիպակէն դուրս ուրիշ ժամանակագիրներու մէջ աւելի մեծագոյնը կը նշմարուի:

Ունիմ դիմացս Առձնոն ժամանակագրութիւն հին և նոր տէրութեանց՝ տպեալ ի վնենտրի 1880ին էջ 8 և 9, ուր Թարգմանիչն ի տես դրած է Բոսուետի (Պոսուէ) և «Արուեստ ճշգիւլ զթուականս»ի Հրէից ժամանակագրութիւնը իմիասին զատ զատ սինականբու վրայ. ասկից մենք հետեանք մը հանելու համար ուղեցինք բաղդատել ճիշդ հեղինակաց գրութեանց հետ. և մեր վանքի գրատանը մէջ գտայ «L'art de vérifier les dates» երեք հատոր գիրքեր, որոնց հեղինակը Dom. Clémencet, դժբաղտաբար հեղինակը Քրիստոսէ մինչև իր ժամանակները կը բերէ պատմութիւնները, մինչդեռ առձնոն ժամանակագրութեան մէջ յիշատակուած հեղինակներու Պուարսուի և Քէյէ գրութիւնքը չգտայ: Կը յուսած թէ Թարգմանութիւնը հաւատարիմ է, վասն զի տպագրական այնպիսի սխալներ չկրնար տեղի ունենալ, ինչպէս վերջը կը տեսնենք, ուստի վերոյիշեալ հեղինակաց ժամանակագրական վրիպակներ համարելով խորհրդածութիւն մը կ'ուզեմ ընել:

Ինչո՞ւ այս «Արուեստ ճշգիւլ զթուականս»ի հեղինակներն 648 տարի կը դնեն Եգիպտոսէ ելլելու և տաճարի շինութեան ժամանակամիջոցը. վասն զի Ելլեն կը դնեն 1645ին, և Սողոմոնի գահը բարձրանալը 1001ին, որով չորրորդ լրացեալ տարին 997ին. տարբերութիւն 1645—997 երկու թիւերուն է 648. արդ այս թիւս ոչ ըստ Երրայականին և ոչ ըստ Եօթնասնից է. ասպ ուսկից առած կրնան ըլլալ. Թերևս ըսեն թէ ըստ Պողոս անաբելոյն է իրենց ժամանակագրական ընթացքը: Եւ եթէ Պողոս առաքելոյն առ երեսս տեսնուած ժամանակագրական կարգն առնունք, ինչպէս որ Պործք առաքելոցին մէջ կը կարդանք, 40 տարի անապատի մէջ, 450 տարի դատաւորներ, 40 տարի Սաուլի թագաւոր

ութիւնը, որոց վրայ 40 տարի Դաւիթ թագաւորութիւնը և 4 տարի Սողոմոնինը, երբ տաճարի շինութիւնն սկսաւ, ընդ ամենն 574 տարի կ'ընէ և ոչ, ինչպէս Արուեստ ճշգիւլ զթուականս», 648 տարի:

Բայց դարձեալ կրնան պնդել թէ իրենց ժամանակագրական կարգը ըստ դատաւորաց հաշուած են, և եթէ թուարկենք այս դատաւորներուն տարիներու շարքը, ինչպէս այս կէտս Եւսեբիոս մասնաւոր կերպով շեշտելով ընդդէմ Ալփրիկանոսի, 600 տարի կը հասնի կըսէ. (Տես Եւսեբիոս Քրոնիկոն Մասն. Ա. էջ 156—160) ուստի և ոչ 648: Բայց այս կէտիս վրայ կը յուսանք աւելի ընդարձակ ճառել Դատաւորաց ժամանակագրութեան մէջ: Ուստի այս խառնակ և անել կացութենէն ազատելու համար գիրենք, խորհուրդ կրնայ տրուիլ թէ իրենք իրենց վերտառութիւնը փոխեն, փոխանակ ըսելու «Արուեստ ճշգիւլ զթուականս», զնեն «Արուեստ շփոթելոյ զթուականս»:

Միայն ասոր համար չէ որ այս բացատրութիւնս կ'ընեմ, այլ կան ինչ ինչ վրիպակներ որ աններելի են, ըլլայ նոյն իսկ տպագրութեան, վասն զի երբ ճիշդ այն թիւերու վրայ հիմնուի մէկը՝ մեծ շփոթութիւնը կը ծնանին ժամանակագրական ընթացքին մէջ. ձրի բացատրութիւն մը չընելու համար հոս մի քանի վրիպակներ կարգաւ շարեմ և դուրս, ընթերցողներ, դատաւոր եղէք և մի՛ դատապարտէք:

Արդէն 1915 տարուայ Բազմավէպի Աւրելի թերթին մէջ էջ 110, յիշատակած էի ժամանակագրական մեծ վրիպակ մը «Արուեստ ճշգիւլ զթուականս»ի: Այն է, Ամրամ Մովսիսի հայրը մեռած նշանակած է 1879ին և Մովսէս ծնած 1725ին. գիտնալու է որ թուականաց շարքը զէպի Քրիստոս կը նուագին. ասկէց կը հետեի թէ Մովսէս ծնած է իր հօրը Ամրամի մահուրէն 154 տարիներ վերջը. եթէ մի քանի տարիներու խնդիր ըլլար կարելի էր մեկնել թէ ըստ սովորութեան Հրէից մեռած մարդուն եղբայրը առնելով մեռնողին կիւր յարուացէ զաւակ եղբոր իւ-

րում, բայց որովհետև հարիւր յիսունը չորս տարիներու միջոց մ'է, այսպիսի դէպք իսկ տեղի չկրնար ունենալ:

Հիմա հոս մի քանի նման տարօրինակ վկայութիւններ յիշատակենք:

Ղամէք Նոյայ հայրը ըստ «Արուեստ ճշդելոյ զթուականս քի կը մեռնի 3313ին նախ քան զԳրիստոնէական թուական. և Նոյ կը ծնանի 2908ին, կը հետևի ասկէջ թէ Նոյ ծնած է Ղամէքի մահուանէն 405 տարի վերջը:

Ուրիշ զարմանալի օրինակ մ'ալ:

Նոյ կը ծնանի ըստ նոյն ժամանակագիրներու 2908ին նախ քան զԳրիստոս, կը մեռնի 2958ին, ի հարկէ ծննդեան թուականը աւելի մեծ պէտք էր ըլլալ, ուստի երբ դրուած կը տեսնենք ծնած 2908ին և մեռած 2958ին, ուրիշ բան չենք կրնար հետևեցնել եթէ ոչ Նոյ չնած մեռած է, և մեռնելէն 50 տարի վերջը ծնած: Հոս, տպագրական սխալ չենք կրնար համարել իբր թէ 2958ը Նոյայ ծննդեան համարել և 2908 տարին Նոյայ մահուան թուական, վասն զի երկու թուոց տարբերութիւնը յիսուն տարի է և գիտենք թէ Նոյ, թէ ըստ Եբրայականի և թէ ըստ Եթովպականի յիսուն տարիներէն աւելի ապրած է. և դնելով թէ Նոյ ստոյգ 2908ին ծնած է ըստ Արուեստ ճշդելոյի, և որովհետև չկրնար ուրանալ թէ 950 տարի ապրած չէ Նոյ ըստ Ս. Գրոց, կը հետևի թէ Նոյ մեռած պիտի ըլլայ (2908-950) 1958ին, և այս թիւին համեմատ Նոյ թաղած է բոլոր յետ ջրհեղեղի նահապետները նաև Աբրահամը, Խահակը, Յակոբը, Յովսէփը և Ղևին միայն կ'ահաթէն 7 տարի առաջ մեռած կ'ըլլայ, որոյ մահուան թուականը նշանակած են Արուեստ ճշդելոյի ժամանակագիրներն 1951ին:

Մեր խուզարկութիւնը առաջ տանինք և կը հանդիպինք ուրիշ զարմանալի օրինակի մը:

Սէմ Նոյայ որդին, ըստ այս ժամանակագիրներու կը ծնանի 3408ին և կը մեռնի 2808ին. հոս զարմանալու բան չկայ, վասն զի ըստ Ս. Գրոց Սէմ 600 տարի

ապրած է, արդե եթէ այս երկու թիւերու տարբերութիւնն առնուելը այնպէս 600 կը գտնենք. բայց եթէ իր հօրը՝ Նոյայ ծնած թուականին հետ բաղդատենք որ ծնած դրած են այս ժամանակագիրը, զարմանքով պիտի հետևեցնենք թէ Սէմ իր հօրը՝ Նոյայ ծննդեանէն 500 տարի առաջ ծնած է: Իւ չենք կրնար դաքձնալ թուականներու տպագրական փոփոխութիւն մը եղած համարել, այսինքն Սէմայ նշանակուած թուականը Նոյին տալ և Նոյան Սէմին տալ, վասն զի այն. ատեն Արագածադ Սիմայ որդին Սիմէն առաջ ծնած կ'ըլլայ և այսպէս հետզհետէ պիտի խառնարին բոլոր կարգերը:

Ուրիշ վրիպակ մ'ալ առաջ բերենք: Գիտենք ըստ Ս. Գրոց թէ՛ ջրհեղեղն Նոյայ ժամանակ հանդիպած է, բայց եթէ այս ժամանակագրական թուականներու վրայ նայինք, պիտի տեսնենք յայտնապէս թէ ջրհեղեղն հանդիպած տարին է 3308 թուականը, բայց որովհետև Նոյ ծնած դրած են 2908ին հետևաբար (3308-2908=400) չորս հարիւր տարի ջրհեղեղն վերջը Նոյ ծնած կ'ըլլայ, այն է փաղկէն մէկ տարի առաջ: Իսկ եթէ Նոյայ ծննդեան թուականը հաստատուն բռնենք, եթէ ուղեհանք գիտնալ՝ միշտ ըստ այսմ ժամանակագրաց, ջրհեղեղի թուականը, կը գտնենք 2308ին, վասն զի ջրհեղեղն պատահեցաւ Նոյայ 600 որդ տարին. արդ տարբերութիւնն այս երկու թուոց (2908-600) է 2308. և եթէ այս թիւս փնտռենք Արուեստ ճշդելոյ թուականի ցանկին մէջ կը գտնենք Աբրահամու 58-րորդ տարին. զի ըստ այս ժամանակագիրներու ծնունդ Աբրահամու է 2366ին, հանելով ասկէջ 2308 վերոյիշեալ գտնուած ջրհեղեղի թուականը կու տայ 58 Աբրահամու տարին: Ո՛հ որքան շփոթութեանց պատճառ է մի վրիպակն՝ ըլլայ հեղինակին ըլլայ թարգմանչին: Կը յուսանք թէ ընթերցողներն տեսան թէ վրիպակներն ուր կ'առաջնորդեն, և կարծեմ չեն մեղադրեր վերոյիշեալ բացատրութեան համար որ ըրի Արուեստ ճշդելոյի վրայ:

Օրինակ մ'ալ յիշատակենք վերջակէտ դնելու համար:

Հեղի գրտենք թէ Քահանայապետ եղած էր և մեռած տապանակին գերի զացած տարին «Արուեստ ճշդելոյ զթուականս»-ի մէջ Հեղին դիմացը դրուած է 1605 — 1152 (Տես Առձեռն ժամանակագրութիւն էջ 14, Պ. 1451-1116. Ա. 1405-1152 հոս Պ. է Պոսիւէ և Ռ. Արուեստ ճշդելոյ զթուականս նշանակէ):

Բայց եթէ քէչ մը վեր աչքերնիս դարձնենք նոյն էջին վրայ, կը գտնենք մահ Ահարոնի 1605ին, պիտի հետեցնենք թէ Հեղի՝ Ահարոնի մահուընէն վերջը քահանայապետ եղած է: Բայց ասիկայ տպագրական սխալ կրնանք համարել, վասն զի քահանայապետներու դիմացը ոչ մի թուական կայ և հետեւաբար այս 1605-1152 կը պատկանի այս ութ քահանայապետներուն ի միասին, մինչդեռ դատաւորաց կարգին մէջ Հեղի նոյն Առձեռն ժամանակագրութեան մէջ, էջ 10, դրուած է 1152-1112 Հեղիի դատաւորութեան ժամանակ, հիմեալ այս վկայութեան վրայ կրնանք որոշ կերպով հետեցնել թէ 1605-1152 կը պատկանի 8 քահանայապետներուն, որոնք Ահարոնէն մինչև Հեղի յաջորդեցին. վասն զի մի և նոյն ժամանակագիր մը չէր կրնար տարբեր տարբեր ժամանակներ դնել մի և նոյն անձի մը, ուստի տպագրութեան վրիպակ ըլլալն յայտնապէս կը տեսնուի, որ պէտք էր 8 քահանայապետները փակագծով միացնել և մէջ տեղը փակագծին դնել 1605-1152, իսկ Հեղիին դիմացը 1152-1112: Այս տպագրական սխալն հեղինակի գրութեան տպագրութեան մէջ՝ թէ թարգմանութեան կը պատկանի չկրցանք ստուգել չգտնելով այն հեղինակներու գրութիւնը. ես որ մօտէն կը ճանչնամ Ս. Ղազարու տպարանի գործակերպը պիտի յանդգնէի հետեցնել թէ աւելի հեղինակի տպագրութեանը վրիպակ է քան թարգմանութեանը: Բայց ինչ որ ալ ըլլալ վրիպակն միշտ վրիպակ է:

Յետ ժամանակագիրներու վրիպակները մատնանիշ ընելու, և ինչպէս նախապէս

ցոյց տուինք թէ Երրայական և Եթեանանից ժամանակագրութիւնը համաձայն կ'ընթանան. անցնինք Պօղոս առաքելոյն և Դատաւորաց ժամանակագրութեանցը, տեսնենք թէ ունին կէտ մը համաձայնութեան ընդ Եթեանանից և Երրայականին, միթէ այս անհամաձայնութիւնն որ կը տեսնուի չէ՞ կարելի արդեօք նկատել օտար ժամանակագիրներու անհասկացողութիւն, այս ըլլալ ահա մեր ուսումնասիրութեան նիւթը յաջորդին մէջ:

(Շարունակելի)

Հ. ԽՈՐԵՆ Ս.

ԱՌԻՍՆԱԿԻՆ ՀԱՆՔԻՊ

ԻՏԵԱԼԻՆ

Երբ կը գզուէ՝ մութ գիշերին մոայլ ստուերն երկարձիգ՝
Դառնաւաճողը նպուշներով իմ նոզն,
Մութ սենեկիս պատուանին առջև նստած ըլն, մենիկ,
Քեզ կ'սպասեմ, երազներուս զիցունէն...

Լուս ազօթքիս իբր ունկնդիր զթոտ էակ մ'երկնային,
Դուն կը զրկես պատգամներդ լուսնիցէն...
Ու վանելով նոզեւորով սիրութիւններն խաւարին,
Բերկարճ կ'առնիս ինձ ժպտելով մեղմորէն...

Ա՛խ, ես կ'ըղձամ՝ հէշտ այդ պահուն պրկուշներով զաւ...
[լարուն
Գրկել զքեզ, փարբլ կուրծքիդ լուսածոց...
Բայց դուն կ'ապրես վսեմ քարճերն, կապոյտներու
[ծքն անուռ,
Քեզ համեմու մ'չ սանգուիս կայ, մ'չ միջոց...]

Մուսա մ'ես դու պուշտներուն, տիեզերքի սիրտն անդին,
Առանց քեզի եմքեր չունի կրպոյր...
Ու հէք յոյզերս կ'անէանան խոկուշներով ցաւազին,
Երբ խոյս կու տան զէմօր զուգերն արփախոյր...

Ա՛խ, պարզէէ ինձ կորովոտ յոյս ու երազ երջանիկ, —
Ես երպոյզ կ'ուզեմ ապրիլ առ յունտ...
Որ մենութեանս գիշերին մէջ չ'տառապալմ ես մենիկ,
Մէշտ գտնելով անուշ-ընկերս ինձի նետ...

Տրեզմօ, Բալիֆօրմիայ
(Ամերիկայ)

ԱՐԱՄ Մ. ԱՐԱՄԵԱՆ

